

Pirkko Jääskeläinen

Kommunikatiivinen kompetenssi tietoyhteiskunnan kansalaisuuden resurssina

Communicative competence as a resource for citizenship in the information society

Communicative competence was defined as a resource gained through skills pertaining to information technology and societal knowledge to achieve the goals of citizenship. Communicatively competent citizens were more enterprising than other groups, and participated actively in different activities in society. Compared to other groups, they also more frequently considered that they had achieved many important goals in their lives and considered their lives challenging. Those communicatively competent also more frequently than other groups reported that they considered themselves successful in working life. The results were gained through a survey conducted in Finland in 1997, and the questionnaires were completed by 412 mainly middle-aged citizens.

Both as regards the success in working life and active citizenship, information technology skills were more important than societal knowledge. The strong connection between information technology skills and a successful working life, initiative and activity may be a signal that a "digital division" is increasing also among the population in Finland. However, the optimal indicators for success were attained when both knowledge and skills combined. According to the results, communicative competence seems to be an important immaterial resource for citizenship both in the information society of today and in the future.

Osoite: Mäntymäenkuja 4 B, 02700 Kauniainen, Finland. Email: pjaaske@nettilinja.fi

Tulevan tietoyhteiskunnan kansalaisten resurssista keskusteltaessa korostetaan tietoteknisen osaamisen merkitystä vertaamalla sitä lukutaitoon (ks. Roche 1992, 235). Niin kuin modernissa yhteiskunnassa lukutaidoton on todennäköisesti myös syrjäytynyt, tietoyhteiskunnassa sama vaara uhkaa tietotekniikkaa osaamattomia. Jos yhteiskunnan 'digitaalinen kahtiajako' (digital divide) toteutuu, huonommalle puolelle joutuneiden ei katsota osaavan mitään eikä pystyvän mihinkään. Merkkejä 'digitaalisesta kahtiajaosta' ja sen syventymisestä on USA:ssa havaittu yhä enemmän ja ilmiö on nousemassa erääksi keskeisistä aiheista amerikkalaisten kansalaisoikeuksista puhuttaessa. (Vrt. Tapscott 1998, Goslee 1998, NTIA 1999.)

Tietotekninen osaaminen on tärkeä, mutta yksinään riittämätön edellytys oman elämän hallitsemiseen tai yhteisössä vaikuttamiseen. Tarvitaan myös vuorovaikutus- ja yhteistyötaitoja sekä tietoja yhteiskunnan eri alueilta. Sekä nykyisessä että tietoyhteiskunnassa

keskeinen menestystekijä on sellainen kommunikatiivinen kompetenssi, joka sisältää sekä tiedon että suorituksen (vrt. Lehtonen 1998, 60). Tässä artikkelissa kommunikatiivinen kompetenssi käsitetään tietoteknisen osaamisen ja yhteiskunnallisen tiedon antamaksi resurssiksi kansalaisuuden tavoitteiden toteuttamiseksi. Kansalaisuuden tavoitteena pidetään paitsi yhteiskunnallista osallistumista myös yksilöllistä autonomiaa, joka Doyal & Goughin (1991) mukaan on kaikille yhteinen perustarve.

Artikkelissa vertaillaan, eroavatko eriasteisesti kommunikatiivisesti kompetentit kansalaiset toisistaan yhteiskunnallisen aktiivisuuden sekä autonomiaan kuuluvan reagointivalmiuden ja elämänhallintaan liittyvien mielipiteittensä suhteen. Lisäksi tarkastellaan kommunikatiivisen kompetenssin taustaselittäjiä monimuuttuja-analyysin avulla. Empiirisenä aineistona on Eläketurvakeskuksessa (ETK) kesällä 1997 kokoamani lomakekyselyaineisto, yhteensä 412 vastausta.

Kommunikatiivinen kompetenssi

Kommunikatiivisen kompetenssin idea on peräisin Habermasin kommunikatiivisen toiminnan teoriasta. Sen mukaan puhujat pyrkivät yhteisymmärrykseen nojautuen yhteisesti oletettuun sisäisen, ulkoisen ja sosiaalisen maailman kombinaatioon. Onnistuneessa kommunikaatiossa yhteisymmärrys saavutetaan siitä, mitä osallistujat voivat pitää faktana (ulkoinen maailma), mitä päteväenä normina (sosiaalinen maailma) ja mitä subjektiivisena kokemuksena eli sisäisen maailman asiana. Yhteisymmärrykseen pyrkiminen on kielen käytön alkuperäinen tapa. (Ks. Habermas 1984 ja Huttunen 1999.)

Kommunikatiivisen kompetenssin käsitettä käytetään myös keskusteltaessa tietoyhteiskunnan vaatimuksista. Tällöin tarkoitetaan sellaista mediakompetenssia, jonka avulla kansalaiset kykenevät sek% tuottamaan sanomia eri välineillä että käyttämään eri viestimiä ja kriittisesti arvioimaan sanomia erilaisissa yhteyksissä (Varis 1998, 15). Viherä (1999,42) käyttää verkon välityksellä tapahtuvasta viestinnästä käsitettä viestintävalmius jakaen sen kolmeen komponenttiin. Ne ovat liittymä, osaaminen ja motivaatio. Liittymä tarkoittaa fyysistä ympäristöä tai välineitä, kuten pääsyä tietoverkkoihin tai yhteensopivia sähköpostiohjelmia. Osaaminen on välineiden käyttötaitoa ja motivaatio on syy tai tarve viestiä.

Tässä tutkimuksessa kommunikatiivinen kompetenssi nähdään tietoteknisten taitojen ja yhteiskunnallisten tietojen antamaksi resurssiksi. Määrittely tukeutuu Lehtosen käsiteanalyysiin, jonka mukaan kommunikatiivinen kompetenssi on kykyä tavoitteelliseen ja tulokselliseen kommunikointiin. Viestijä nähdään tällöin aktiivisena toimijana, joka pyrkii vaikuttamaan ympäristöönsä, pääsemään tavoitteeseen asettamaansa tulokseen. Vaikuttamisessa tarvitaan tietoja ja sen vuoksi kommunikatiivinen kompetenssi sisältää sekä tiedon että suorituksen. Kompetenssi edellyttää paitsi riittävää kieli- ja kommunikointitaitoa myös sosiaalisten arvojen, tapojen, tottumusten, lakien ja yhteiskunnallisten järjestelmien tuntemista. Lisäksi kompetentilta kommunikoijalta edellytetään monia henkilökohtaisia ominaisuuksia kuten hyvää itsetuntemusta, sosiaalisen epävarmuuden sietoa, avoimuutta ja joustavuutta. Edelleen hänen pitäisi kyetä tunnistamaan viestinnän ja yhteiskunnan muutoksen arvotavoitteita ja pystyä arvioimaan ja ohjaamaan oman ja muiden viestintäkäyttämisen eettistä hyväksyttävyyttä. (Ks. Lehtonen 1998, 58–66.)

Tietoyhteiskunnan kansalaisuuden

tavoitteet

Olemme jättämässä teollista modernia aikakautta ja siirtymässä tiedon aikakautteen ja tietoyhteiskuntaan. Uuden tietotekniikan odotetaan edistävän talouskasvua, parantavan työllisyyttä ja tehostavan hallintoa. Tietoverkot ovat keskeinen elementti uudessa yhteiskunnassa. Tietoverkot luovat innovatiivisen, globaalin ja hajautetusti keskitetyn kapitalistisen talousjärjestelmän. (Castells 1996, 471.)

Tietoyhteiskuntaan liittyy myös kansalaisuuden kehityksen mahdollisuuksia ja uhkia. Toisaalta tietoverkot avaavat uusia kanavia kommunikoida, hankkia tietoa, osallistua ja vaikuttaa ajan ja paikan estämättä (ks. Savolainen & Anttiroiko 1999). Toisaalta yhteiskunnassa voidaan havaita merkkejä kansalaisten muuttumisesta privatisoituneiksi epäkansalaisiksi, joita politiikka, yhteiset asiat ja yhteisöllisyys eivät lainkaan kiinnosta (Anttiroiko 1998, 15).

Yhteisöllinen osallistuminen on kansalaisuuden keskeisin tavoite. Osallistuminen vahvistaa yhteiskunnan integraatiota ja kansalaisten välistä solidaarisuutta. Yleensä osallistumisen katsotaan tapahtuvan kansalaisyhteiskunnassa eli yksilön ja valtion välisessä tilassa. Toisaalta voidaan sanoa, että työorientoituneille länsimaisille ihmisille ansiotyö on keskeinen areena sosiaaliseen osallistumiseen eli kansalaisuuden toteuttamiseen (vrt. Kortteinen & Tuomikoski 1998, Kiiänmaa 1996). Syrjäytyminen eli yhteiskunnan ja yksilön välisten siteiden vähäisyys on myös osallistumisen vähäisyyttä ja työttömät ovat tässä suhteessa erityinen riskiryhmä (vrt. Jahoda 1982).

Autonomiata eli itsenäisyyttä voidaan pitää kansalaisuuden yleisenä tavoitteena. Doyal & Goughin (1991, 59-61) mukaan autonomia ja terveys ovat kaikille ihmisille yhteisiä perustarpeita. Autonomiassa tärkein ominaisuus on aloitteellisuus. Ihminen osoittaa autonomisuuttaan suunnitellensa tavoitteita ja toteuttaessaan niitä. Varsinkin havaitessaan epäkohtia autonominen kansalainen ei tyydy tilanteeseen vaan ryhtyy toimintaan. Riihisen mukaan (1996, 18–19) autonomia edellyttää kapasiteettia, ulkoisia edellytyksiä ja oikeuden itsehallintaan. Kapasiteetti on kykyä tehdä rationaalisia valintoja ja autenttisella tavalla käyttää hyväksi ympäristön mahdollisuuksia. Elämänhallinnassa on Riihisen mukaan (emt., 28–29) kysymys muun muas-

sa ulkoisten resurssien hallitsemisesta ja niiden suhteuttamisesta sisäisiin päämääriin, joita ihminen on itselleen asettanut (ks. myös Roos 1988, Ikonen 1998). Kommunikatiivista kompetenssia voidaan pitää yhtenä elämänhallinnan keinoista tai sisäisistä resursseista.

Tietoyhteiskunnassa kansalaisuuden tavoitteet ovat samat kuin nykyisin. Myös tietoyhteiskunnan kansalaisilta odotetaan yhteisöllisyyttä ja osallistumista eikä autonomian tarpeen voida olettaa ainakaan vähenevän. Tapscottin (1998, 9) havaintojen mukaan 'nettisukupolvi' on sosiaalisesti valveutunut, mutta kiinnostumaton nykyisestä politiikasta, epäilee instituutioita ja haluaa itse ohjata elämäänsä. 'Nettisukupolvi' uskoo yksilöllisiin oikeuksiin ja pitää tärkeänä oikeutta informaatioon. Osallistuminen ja autonomia eivät ole toisiaan poissulkevia, mutta autonomian tavoite koskee myös postmoderneja, osallistumattomia ja yksilöllisyyttä kannattavia kansalaisia, jotka arvostavat erityisesti oman elämänsä hallintaa ja arvokkaina pitämien tavoitteiden saavuttamista.

Sekä osallistuminen että autonomia edellyttävät toteutuakseen myös demokraattista yhteiskuntaa ja monia materiaalisia ja immateriaalisia resursseja. Tarvitavat taloudelliset resurssit hankitaan yleensä ansiotyöllä, mutta sairaille, vanhuksille ja muille vastaaville ryhmille sosiaaliset oikeudet ovat kansalaisuuden toteuttamisen ehto (Saari 1996, 45). Tietoteknisten taitojen ja yhteiskunnallisten tietojen lisäksi tietoyhteiskunnan kansalaisuuden immateriaalisia resursseja ovat sosiaaliset taidot ja verkostot sekä monet henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten joustavuus ja kriittisyys, kyky arvioida erilaisen informaation relevanssia.

Tutkimusongelma ja empiirinen aineisto

Analysoin empiirisen aineiston avulla kommunikatiivisen kompetenssin yhteyttä kansalaisuuden toteuttamiseen lähtien olettamuksesta, että kommunikatiivinen kompetenssi vahvistaa kansalaisuutta. Kommunikatiivisesti kompetenttien oletetaan olevan osallistuvampia ja aloitteellisempia kuin henkilöt, joiden kompetenssi on vähäinen. Myös kompetenttien mielipiteet vaikutusmahdollisuuksistaan, omasta pystyvyydestään ja elämänsä hallinnasta oletetaan olevan positiivisempia kuin muiden.

Kommunikatiivinen kompetenssi operationalisoitiin yhteiskunnallisiksi tiedoiksi (eläketiedot) ja tietoteknisiksi taidoiksi (tietokoneiden käyttökokemus) tietoisena sii-

tä, että operationalisointi kattoi vain osan kommunikatiivisen kompetenssin laajasta alueesta. Tutkimusekonomisista ja käytännön syistä operationalisointiin voitiin valita vain joitain aiheen kannalta relevantteja piirteitä. Samalla tavoin kansalaisuuden operationalisointi on pulmallista ja sisältää väistämättä vain joitakin harvoja piirteitä kansalaisuuden lukemattomista toteuttamistavoista. Keskustelua kansalaisuudesta käydään lähinnä teoriasolla. Eräs harvinaisista empiirisistä tutkimuksista on Ruotsissa vuonna 1989 tehty "Medborgarnas makt", jossa analysoitiin aktiviteetteja, joiden avulla kansalaiset pyrkivät vaikuttamaan omaan elämäntilanteeseensa. Aloitteet kansalaisrooleissa olivat erilaisia kontaktinottoja, kirjeitä, valituksia, osallistumista kokouksiin ja muihin aktiviteetteihin sekä mielipiteitä kansalaisen vaikutusmahdollisuuksista (Petersson ym. 1990, 35-36). Suurin osa tässä tutkimuksessa esitetystä kysymyksistä muotoiltiin hyödyntämällä em. ruotsalaistutkimusta (läh. Jääskeläinen 1999a).

Empiirisenä aineisto kerättiin lomakekyselyllä. Kyselylomakkeita annettiin Eläketurvakeskukseen (ETK) 14.5.1997–17.6.1997 eläkeneuvonta-asioissa kirjeellisesti tai henkilökohtaisesti yhteyttä ottaneille kansalaisille. Lomakkeita jaettiin 900 kpl ja niitä palautui täytettyinä 313. Lisäksi lomake oli 13.6.1998–30.9.1997 ETK:n Internet-kotisivuilla, minkä kautta tuli 99 vastausta. Aineisto ei ole edustava alhaisen vastausprosentin (35 %) vuoksi, mutta toisaalta perusjoukkokin, ETK:n asiakkaat, on täsmälliseltä rakenteeltaan tuntematon. Aineistoon saatiin kuitenkin eri luokkien kannalta riittävä määrä mahdollisesti kompetentteja (esim. Internet-vastaajat) ja kompetenssiin mahdollisesti puutteellisia vastaajia (esim. työtömät).

Kompetenssin tieto-osuutta mitattiin kysymyksellä, mitkä esitetystä 12 sosiaalietuudesta olivat työeläkelain (TEL) mukaisia etuuksia. Vastausvaihtoehdot olivat "kyllä", "ei" ja "en tiedä". Oikeasta vastauksesta annettiin piste, ne summeerattiin asteikoksi, jonka arvot olivat 0–12. Asteikkoa on käytetty useissa ETK:n työeläketietoa kartoittavissa tutkimuksissa (ks. Jääskeläinen, 1999b). Tietoteknisiä taitoja mitattiin kysymällä tietokoneiden käyttökokemusta, mikä on perusta myös Internetin käytölle. Noin puolet suomalaisista tietokoneiden käyttäjistä hyödynsi syksyllä 1998 myös Internetiä (Pihlajamäki 1999, 102). Vastausvaihtoehdot olivat "ei lainkaan", "silloin tällöin", "aika usein" ja "lähes päivittäin". Kompetenssin mittariin yhdistettiin eläketietokysymys ja tietokoneiden käyttökysymys

samalla painoarvolla. Kompetenssin luokat ja niiden rakennepiirteet ovat taulukossa 1.

tietotekniset taidot ovat tärkeämpiä kuin yhteiskunnalliset tiedot. Tietotekniset taidot tuottavat jo yksinään

Taulukko 1. Kommunikatiivisen kompetenssin luokat ja niiden rakennepiirteet. n=100

	1. Vähäinen kompetenssi: ei tietoja, ei taitoja ¹⁾ (n=95)	2. Tietopainotteinen kompetenssi: on tietoja, ei taitoja ²⁾ (n=134)	3. Taitopainotteinen kompetenssi: ei tietoja, on taitoja ³⁾ (n=69)	4. Hyvä kompetenssi: on tietoja ja taitoja ⁴⁾ (n=114)	Yhteensä (n=412)
Naisia	64%	62%	48%	56%	58%
Keski-ikä	46 v	47 v	37 v	44 v	45 v
Kokopäivätyössä ⁵⁾	32%	45%	59%	79%	54%
Työttömiä ⁵⁾	48%	34%	7%	2%	24%
Keskimääräinen tulotaso	8.500 mk/kk	9.500 mk/kk	12.000 mk/kk	14.000 mk/kk	11.000 mk/kk
Opisto- tai yliopistokoulutus ⁵⁾	14%	27%	64%	63%	40%
Esimies tai asiantuntija ⁵⁾	5%	9%	30%	39%	20%

1) Tiedot < 6 oikeaa vastausta 12:sta, ei tietokoneiden käyttökokemusta tai käyttö satunnaista

2) Tiedot > 5 oikeaa “ “

3) Tiedot < 6 oikein, tietokoneiden käyttö säännöllistä

4) Tiedot > 5 oikein, “ “

5) Chi² -testin mukaan ryhmäerot tilastollisesti merkitseviä p<0.001

Taulukosta 1. havaitaan, että kompetenssiryhmien välillä on selviä eroavuuksia. Taitopainotteisen kompetenssin ryhmä 3. on muita nuorempi ja siinä on miehiä enemmän. Kokopäivätyössä olevien osuus kasvaa kompetenssin mukana. Vielä selvempi on työttömiä osuuden lasku. Kun vähäisen kompetenssin luokassa lähes puolet oli työttömiä, hyvän kompetenssin luokissa ei työttömiä ole juuri lainkaan. Myös koulutustaso kasvaa kompetenssin mukana, samoin työelämässä menestyminen, mitä osoittaa palkkataso ja toimiminen esimies- tai asiantuntijatehtävissä. Karkeasti arvioiden kommunikatiivinen kompetenssi näyttäisi siten liittyvän menestyksen mahdollisuuksiin työelämässä, mikä selkeimmin näkyy vertailtaessa vähäisen ja hyvän kompetenssin ryhmiä. Keskimmäisten ryhmien (2. ja 3.) vertailun perusteella vaikuttaisi siltä, että

(ryhmä 3.) melko hyviä menestyksen indikaattoreita, mutta kun tietotekniset taidot ja yhteiskunnalliset tiedot yhdistyvät (ryhmä 4.) menestyksen indikaattorit ovat vielä parempia. Vastaavasti voidaan yleisluonteisesti päätellä, että kommunikatiivisen kompetenssin puutteet saattavat vähentää kykyä menestyä työmarkkinoilla ja saattavat liittyä myös syrjäytymisen uhkaan.

Osallistuva kansalaisuus ja kommunikatiivinen kompetenssi

Osallistuva kansalaisuus operationalisoitiin kysymällä toimimista luottamustehtävissä tai järjestöissä sekä yhteydenottoa (puhunut, soittanut, kirjoittanut,

lähettänyt sähköpostia) johonkin vaikuttajatahoon jonkin asian ajamiseksi viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana. Lisäkysymys tähän koski yhteydenoton seurauksia. Lisäksi kysyttiin mielipidettä tavallisen kansalaisen vaikutusmahdollisuuksien kehityksestä.

Taulukko 2. osoittaa, että vastaajat olivat melko passiivisia, vain 15 % toimi luottamustehtävissä tai järjestöissä. Huomattakoon, että kysymyksessä on nimenomaan toiminta, ei pelkkä jäsenyys. Vertailut kompetenssiryhmien välillä osoittavat kansalaisaktiivisuuden kasvavan kompetenssin mukana. Kun

Autonominen kansalaisuus ja kommunikatiivinen kompetenssi

Autonomisuus operationalisoitiin Doyal & Goughia (1991) mukaillen reagoitina epäkohtiin eli valittamiin tuotteesta tai palvelusta ja kirjallisen valituksen tekemiseen itse. Autonomisuuden osoituksena pidettiin myös itsenäisyyttä, pystyvyyttä ja elämänhallintaa heijastavia mielipiteitä. Tällaisia ovat mielipiteet vaikuttamisessa tarvittavien tietojen riittävydestä, itsen-

Taulukko 2. Osallistuvan kansalaisuuden toteutuminen kommunikatiivisen kompetenssin eri luokissa. n=100

	1. Vähäinen kompetenssi: ei tietoja, ei taitoja (n=95)	2. Tietopainotteinen kompetenssi: on tietoja, ei taitoja (n=134)	3. Taitopainotteinen kompetenssi: ei tietoja, on taitoja (n=69)	4. Hyvä kompetenssi: on tietoja ja taitoja (n=114)	Yhteensä (n=412)
Toimii luottamustehtävissä tai järjestöissä ¹⁾	6%	8%	22%	29%	15%
Ottanut yhteyttä vaikuttajiin - Asia edennyt ¹⁾	21% 5%	34% 15%	32% 22%	34% 20%	32% 15%
Vaikutusmahdollisuuksien kehitys ²⁾					
- Vähentyneet	52%	44%	34%	32%	41%
- Entisellään	39%	43%	57%	34%	47%
- Kasvamaan päin	9%	13%	9%	14%	12%

¹⁾ Chi -testin mukaan ryhmäerot tilastollisesti erittäin merkitseviä $p < 0.001$

²⁾ Chi² -testin mukaan ryhmäerot tilastollisesti erittäin merkitseviä $p < 0.05$

vähäisen kompetenssin ryhmässä aktiiveja oli 6 %, niin hyvän kompetenssin ryhmässä heitä oli lähes viisinkertainen määrä. Yhteydenotoissa vaikuttajiin ei ole yhtä suuria eroja, mutta sitä vastoin erot ovat huomattavia kun otetaan huomioon vaikuttamisen tulokset. Vähäisen kompetenssin ryhmässä yhteydenottoja oli vähän ja nekin olivat suhteellisen harvoin johtaneet asian etenemiseen.

Näihin kokemuksiin viitaten ei ole ihmeteltävää, että vähäisen kompetenssin luokassa näkemykset kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien kehityksestä ovat pessimistisempiä kuin muissa luokissa.

sä pitäminen valvutuneena kuluttajana, tunne omien tavoitteiden saavuttamisesta elämässä ja elämän kokeminen enemmän haasteena kuin menetyksinä tai niiden uhkana.

Taulukko 3. osoittaa, että haastateltujen autonomia oli keskimäärin tyydyttävän tasoista. Kuitenkin autonomian indikaattorit säännönmukaisesti suurenevat kommunikatiivisen kompetenssin mukana. Kompetentit reagoivat muita useammin tuntiessaan tullessa kohdelluksi väärin ja osaavat tehdä kirjallisen valituksen itse. He suhtautuivat luottavaisesti vaikuttamises-

sa tarvittavien tietojen riittävyyteen ja pitivät itseään valveutuneina kuluttajina. Lisäksi heidän tunteensa oman elämän hallinnasta ja tavoitteiden saavuttamisesta oli parempi kuin kompetenssiltaan vajavaisten. Erot ovat varsin selviä, kun vertaa kompetenssin ylintä ja alinta luokkaa toisiinsa, mutta eivät niin suuria kuin osallistuvan kansalaisuuden kohdalla.

Myös kahden keskimmäisen luokan välillä oli yleensä eroja taitopainotteisen kompetenssin hyväksi.

Osallistuvan ja autonomisen kansalaisuuden selitysmallit

Osallistuvasta ja autonomisesta kansalaisuudesta muodostettiin suorat summamuuttujat. Osallistuvan kansalaisuuden muuttuja sai arvoja 0–3 siten, että järjestöaktiivisuudesta, yhteydenotosta vaikuttajiin ja vaikutusmahdollisuuksien neutraalista tai positiivises-

	1. Vähäinen kompetenssi: ei tietoja, ei taitoja (n=95)	2. Tietopainot- teinen kompetenssi: on tietoja, ei taitoja (n=134)	3. Taitopainot- teinen kompetenssi: ei tietoja, on taitoja (n=69)	4. Hyvä kompetenssi: on tietoja ja taitoja (n=114)	Yhteensä (n=412)
Valittanut viim. 12kk aikana tuotteesta tai palvelusta	55%	58%	67%	67%	61%
Tekee tarvittaessa kirjallisen valituksen itse ¹⁾	59%	71%	78%	78%	71%
Katsoo vaikuttamisessa tarvittavia tietoja olevan riittävästi tai riittävyyden riippuvan tapauksesta	65%	63%	73%	72%	71%
Pitää itseään valveutuneena kuluttajana ¹⁾	43%	60%	64%	73%	60%
Katsoo saavuttaneensa monia tärkeitä tavoitteita elämässään ¹⁾	28%	42%	40%	45%	40%
Arvioi elämässään olleen viime vuosina enemmän haasteita kuin menetyksiä tai niiden uhkaa ¹⁾	41%	52%	67%	77%	59%

¹⁾ Chi² -testin mukaan ryhmäerot tilastollisesti erittäin merkitseviä p<0.001

Taulukko 3. Autonomisen kansalaisuuden toteuttaminen kommunikatiivisen kompetenssin eri luokissa. n=100

ta mielipiteestä sai jokaisesta pisteestä. Autonomisen kansalaisuuden summamuuttuja muodostettiin antamalla piste jokaisesta myönteisestä vastauksesta taulukon 3. kysymyksiin.

Asteikko sai arvoja välillä 0–6.

Koska kompetenssin lisäksi muutkin tekijät voivat selittää sekä osallistuvaa että autonomista kansalaisuutta, tarkastelua jatkettiin regressioanalyysillä. Selittäviksi muuttujiksi otettiin sukupuoli, ikä, koulutus-taso, tulotaso, työmarkkina-asema sekä eläketiedon taso ja tietokoneiden käyttökokemus. Alkuperäisistä selittävästä muuttujista muodostettiin ensin ns. dummy-muuttujia, jotka saavat arvoja 0 tai 1. Siten ne soveltuivat regressioanalyysissä käytettäviksi. Yksi alkuperäisten muuttujien dummy-muuttujista jätettiin pois ja siitä muodostettiin verrokki, johon muiden muuttujien regressiokertoimia verrattiin. Mallin vakiokerroin (verrokki) on estimaatti sellaisen henkilön osallistuvasta tai autonomisesta kansalaisuudesta, joka kuuluu regressioanalyysistä poisjätettyihin luokkiin. Dummy-muuttujien regressioanalyysia on 1990-luvulla käytetty

paljon mielipidetutkimuksissa (esim. Sihvo & Uusitalo 1993; Ervasti 1996; Forma 1999).

Taulukossa 4 esitetyissä regressioanalyysissä verrokki on vähätuloinen (tulot alle 5000 mk/kk), vailla ammatillista koulutusta oleva, iältään yli 60-vuotias, työmarkkina-asemaltaan osa-aikatyössä, yrittäjä tai eläkeläinen, tietokoneita käyttämätön mies, jonka eläketiedon taso on heikko. Kertoimien tilastollinen merkitsevyys ilmaistaan tavanomaiseen tapaan (**p<0.001, *p<0.01, *p<0.05).

Mallien selitysasteet, 17 ja 21 prosenttia selitettävien muuttujien vaihtelusta, ovat tyydyttäviä. Toinen merkittävä havainto on, että tiedot ja taidot ovat mitä ilmeisimpiä sekä osallistuvan että autonomisen kansalaisuuden selittäjiä. Tämä on oletuksen mukaista, mutta yllättävää oli tietoteknisen osaamisen suuri merkitys. Regressiokertoimien ja niiden merkitsevyyksien perusteella voidaan päätellä, että tietotekniset taidot ovat hieman tärkeämpiä kuin yhteiskunnalliset tiedot.

Selittävät muuttujat	Selitettävä Osallistuva kansalaisuus	Selitettävä Autonominen kansalaisuus
	Regressiokertoimet	Regressiokertoimet
Vakio	0.90***	3.32***
Mies	-0.19*	-0.09
Alle 40-vuotias	0.08	0.26
40 - 49-vuotias	0.08	0.19
50 - 59-vuotias	0.07	0.07
Tulot 5000 - 9.999 mk/kk	0.21	0.29
Tulot 10.000 - 14.999 mk/kk	0.25	0.51*
Tulot yli 15.000 mk/kk	-0.43**	0.53*
Kokopäivätyössä	-0.03	-0.17
Työtön	-0.07	-0.18
Ammattikoulu tai tekninen koulu	-0.20*	0.40*
Opistotasoinen koulutus	-0.11	0.52**
Korkeakoulutaso	0.23*	0.61**
Eläketieto keskitasoinen (12:sta 5 - 9 oikein)	0.17*	0.47**
Eläketieto hyvä (12:sta 10 - 12 oikein)	0.33**	0.37*
Tietokoneen käyttö epä säännöllistä	0.32*	0.40**
Tietokoneen käyttö päivittäistä	0.40***	0.65***
Mallin selitysaste R ² (%)	17.05***	20.75***

Taulukko 4. Osallistuvan kansalaisuuden ja autonomisen kansalaisuuden regressioanalyysit.

Osallistuvan kansalaisuuden selitysmallissa muiden taustamuuttujien vaikutus on mitätön tai epäselvä lukuunottamatta sukupuolta. Miehet olivat vähemmän osallistuvia kuin naiset. Iällä ja työmarkkina-asetella ei ollut mitään selitysarvoa. Sen sijaan ihmeteltävää on, miksi suurituloisimmat osallistuivat muita vähemmän. Ehkä suurituloisimmat kokevat olevansa asemassa, jossa heidän ei tarvitse käyttää aikaa yhteiskunnalliseen osallistumiseen tai sitten heillä ei ole aikaa. Myös koulutuksen suhteen tulokset ovat hie-man epäselviä. Korkeimmin koulutetut olivat muita osallistuvampia kansalaisia. Sen sijaan ammatti- tai teknisen koulun suorittaneiden osallistumistaso oli alhaisempi kuin vailla ammatillista koulutusta olevien.

Autonomisen kansalaisuuden selitysmalli on vielä selkeämpi kuin osallistuvan kansalaisuuden, mitä osoittaa 20.75 prosentin selitysosuus. Autonomista kansalaisuutta selittävät merkitsevästi koulutustaso, tiedot ja taidot. Yleistäen voidaan sanoa niiden muodostavan sekä nykyisen että tietoyhteiskunnan kansalaisuuden merkittävän immateriaalisen resurssin ja sellaisena olevan tämän tutkimuksen tärkein tulos. Myös tulotason noustessa autonominen kansalaisuus vahvistui. Sen sijaan sukupuolella, iällä ja työmarkkina-asetella ei ollut merkitystä.

Yhteenveto

Kommunikatiivisesta kompetenssista ei ole yksimielistä määrittelyä. Lehtosen (1998) laaja-alaisen määritelmän mukaan kommunikatiivinen kompetenssi on tavoitteellisen ja tuloksellisen viestinnän kykyä, mihin kuuluu sekä tieto että suoritus. Tähän nojautuen kommunikatiivinen kompetenssi määriteltiin yhteiskunnallisten tietojen ja tietoteknisten taitojen antamaksi resurssiksi kansalaisuuden toteuttamiseksi. Kansalaisuuden ensisijainen tavoitteena pidettiin yhteiskunnallista osallistumista, johon tietotekniikka antaa ajasta ja paikasta riippumattomia tehokkaita apuvälineitä. Toinen tavoite on autonomia, jonka merkitys postmodernin privatisoitumisen jatkuessa yhä vahvistuu. Kommunikatiivisen kompetenssin oletettiin vahvistavan kansalaisuuden tavoitteiden toteutumista ts. olevan kansalaisuuden resurssi.

Neljän kompetenssiluokan sosio-ekonominen rakenne osoitti koulutustason, tulojen ja esimies- tai asiantuntijatehtävissä toimivien osuuksien nousevan kompetenssitason mukana. Vastaavasti työttömien osuus laski voimakkaasti kompetenssitason noustessa. Kommunikatiivinen kompetenssi näyttäisi siis liitty-

vän menestyksen mahdollisuuksiin työelämässä. Tutkittaessa kommunikatiivisen kompetenssin yhteyksiä osallistuvaan kansalaisuuteen havaittiin osallistumisen ja aloitteellisuuden kasvavan systemaattisesti kompetenssin mukana. Sama havainto tehtiin autonomian suhteen. Autonomiaa osoittavat vastaukset yleistyivät säännönmukaisesti kompetenssin kasvaessa.

Etsittäessä regressioanalyysillä mahdollisia muitakin kansalaisuuden vaihtelun selittäjiä vahvistui käsitys kommunikatiivisen kompetenssin merkityksestä. Osallistuvan kansalaisuuden selitysmallissa tiedon taso ja tietokoneiden käyttökokemus olivat vahvoja selittäjiä. Autonomisen kansalaisuuden selitysmallissa toistui sama asetelma: koulutus, tulotaso, tiedon taso ja tietokoneiden käyttökokemus selittivät tilastollisesti merkitsevällä tavalla autonomista kansalaisuutta.

Kaikki tässä tutkimuksessa saadut tulokset osoittavat, että kommunikatiivinen kompetenssi eli tiedot ja taidot ovat koulutuksen lisäksi tärkeitä sekä nykyisen että tietoyhteiskunnan kansalaisuuden immateriaalisia resursseja. Tietoteknisten taitojen vahva yhteys työelämässä menestymiseen ja sekä osallistuvaan että autonomiseen kansalaisuuteen saattaa olla jopa signaali 'digitaalisen kahtiajakautumisen' voimistumisesta myös Suomessa.

Tulokset on saatu aineistosta, joka ei ole tilastollisesti väestöä edustava. Tulokset ovat kuitenkin varsin yksiselitteisiä ja ainakin suuntaa antavia. Jatkotutkimuksissa niiden yleistettävyyttä olisi kuitenkin varmennettava käyttäen monipuolisia kansalaisuuden ja kommunikatiivisen kompetenssin operationalisointeja. Tärkeintä on, että tietoyhteiskunnan kansalaisuuden resurssissa ei keskityttäisi pelkästään tietotekniisiin taitoihin, vaan myös yleistietojen merkitystä selvitettäisiin. Yleistietoja tarvitaan tietoyhteiskunnassakin, jotta voitaisiin hankkia tarvittaessa lisätietoja esimerkiksi Internetiä käyttäen. Ilman yleistietoja tai laajemmin ottaen yleissivistystä tietoyhteiskunnan kansalaisuuden kuva kutistuu teknokraattiseksi spesialistiksi, mikä tuskin täyttää niitä positiivisia odotuksia, joita tiedon aikakautteen liitetään.

Hyväksytty julkaistavaksi 1.11.1999

Lähteet

Anttiroiko, A.-V. (1998). Tietoyhteiskunnan kansalainen. Yhteiskuntafilosofia ja teoreettisia näkökulmia kansalaisten osallistumista ja osallisuutta koskevaan kes-

- kusteluun. [http:// www.uta.fi/~kuaran/sosio](http://www.uta.fi/~kuaran/sosio) (26.10.1999).
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Doyal, L. & Gough, I. (1991). *A Theory of Human Need*. London: MacMillan.
- Ervasti, H. (1996). Kenen vastuu? Tutkimuksia hyvinvointipluralismista legitimiteetin näkökulmasta. Jyväskylällä: Gummerus. Stakes: Tutkimuksia 62.
- Forma, P. (1999). Interest, Institutions and the Welfare State. *Studies on Public Opinion Towards the Welfare State*. Jyväskylä: Gummerus. Stakes: Research Report 102.
- Goslee, S. (1998). *Losing Ground Bit by Bit: Low-Income Communities in the Information Age*. Benton Foundation. <http://www.benton.org/library/low-income>. (22.10.1999).
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action*, vol. 1. Boston: Beacon Press.
- Huttunen, R. (1999). Subjekti, modernisaatio ja oikeuden mukaisuus. <http://www.juy.fi/~rakahu> (1.11.1999).
- Ikonen, T. (1998). Elämänhallintakäsitteen ja siihen liittyvien konstruktioiden erittelyä. Tampereen yliopisto: Sosiaalipolitiikan kandidaattitutkielma.
- Jahoda, M. (1982). *Employment and unemployment. A Socio-Psychological Analysis*. Cambridge: University Press.
- Jääskeläinen, P. (1999a). Keski-ikäisten internet-asetteet ja kansalaisuuden toteuttaminen. *Informaatiotutkimus* 18. 1/1999: s. 3–11.
- Jääskeläinen, P. (1999b). Kansalaisten työeläketietojen kehitys 60-luvulta 90-luvulle. *Yhteiskuntapolitiikka* 64. 3/1999: s. 222–234.
- Kiianmaa, A. (1996). Moderni totemismi. Tutkimus työelämästä, solidaarisuudesta ja sosiaalisista verkostoista keskiluokkaistuvassa Suomessa. Jyväskylä: Kehityksen avaimet.
- Kortteinen, M. & Tuomikoski, H. (1998). Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.
- Lehtonen, J. (1998). Tietoyhteiskunta ja kommunikatiivinen kompetenssi. Teoksessa *Avautuminen tietoyhteiskuntaan* (toim. Varis, T.), s. 58–68. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Julkaisuja A 1/98.
- NTIA. (1999). *Falling Through the Net: Defining Digital Divide*. National Telecommunications and Information Administration (NTIA). <http://www.natia.doc.gov/netiahome/fttn99> (23.10.1999).
- Peterson, O. & Blomberg, G. & Westholm, A. (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Pihlajamäki, T. (1999). Tietokoneen ja internetin käyttäjät muutokuvassa. Julkaisussa *Internet suomalaisten arjessa* s.101-125. Helsinki: Tekes. Digitaalisen median raportti 3/99.
- Riihinen, O. (1996). Elämänhallintakäsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa *Elämänhallintaa etsimässä* (toim. Raitasalo R.). s.16–34. Kela: Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 13.
- Roche, M. (1996). *Rethinking Citizenship - Welfare, Ideology and Change in Modern Society*. Cambridge: Polity Press.
- Roos, J-P. (1988). *Elämäntavasta elämäkertaan*. Helsinki: Tutkijaliitto. Julkaisuja 52.
- Savolainen R. & Antiroiko A-V. (1999) *The Communicative Potentials and Problems of Teledemocracy*. Tampere: University of Tampere. Department of Local Government Studies. Publications 6/1999.
- Saari, J. (1996). Sosiaalipolitiikka markkinariippuvuuden vähentäjänä. Saarijärvi: Gummerus. Stakes: Tutkimuksia 69.
- Sihvo, T & Uusitalo, H. (1993). Mielipiteiden uudet ulottuvuudet. Suomalaisten hyvinvointivaltiota, sosiaaliturvaa sekä sosiaali- ja terveyspalveluja koskevat asenteet vuonna 1992. Jyväskylä: Gummerus. Stakes: Tutkimuksia 22.
- Tapscott, D. (1998). *Growing up Digital. The Rise of the Net Generation*. New York: McGraw-Hill.
- Varis, T. (1998). Globaali yliopisto. Teoksessa *Avautuminen tietoyhteiskuntaan* (toim. Varis T.), s. 9–23. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Julkaisusarja A 1/98.
- Viherä, M-L. (1999). Ihminen tietoyhteiskunnassa - kansalaisten viestintävalmiudet kansalaisyhteiskunnan mahdollistajana. Turku: Turun Kauppakorkeakoulu. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja. A 1:99.